

Источники и литература:

1. Абрамов Я. История духоборцев и молокан /Я. Абрамов //Живописная Россия. – № 23, №24. – 1905: [Электронный ресурс] – Режим доступа: /http://sdhm.ru/187-istorija-dukhoborcev-i-molokan..html
2. ГА АРК. – Ф. 27. – Оп. №1. – Д.1183. – Л.2.
3. Тикунов А.В. Молокане/А.В.Тикунов [Электронный ресурс] – Режим доступа: 3http://www.chestisvet.ru/index.php4?id=25&otv=265
4. Абрамов Я. Там же.
5. ГА АРК. – Ф. 27. – Оп. – №1. – Д.1183. – Л.1.
6. Там же.
7. Там же. – Д.1127а. – Л.2.
8. Абрамов Я. Указ. соч.
9. ГА АРК. – Ф. 27. – Оп. 1.– Д.1127а. – Л.2.
10. Корсаков В. Молокане. Из заметок земского врача. /К. Корсаков. //Русский Вестник. – 1880. – №3. – С.739-773.
11. Столов А.И. Несколько слов о молоканах в Таврических степях. /А.И. Столов. //Отечественные записки. – 1870. – С. 298-313.
12. Филиберт А. Несколько слов о молоканах в Таврических степях /А. Филиберт. //Отечественные записки. – 1870. – С. 292-297.

Корсун А.М.**УДК 930.5 (4)****ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ МЕГАЛІТИЗМ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНЕ КОЛО**

Незважаючи на століття вивчення, місце західноєвропейського мегалітизму в історії світової культури не є сталим. Серед гіпотез щодо походження мегалітизму найпоширенішими є такі: орієнтальна гіпотеза [4], гіпотеза дифузії релігійної ідеї [2], гіпотеза міграції дольменної культури з Середземномор'я в Абхазію [22; 23], гіпотеза про палеолітичне походження мегалітизму [20] та гіпотеза атлантичного інваріанту європейського неоліту [2]. Головною вадою всіх цих гіпотез є використання майже виключно археологічних джерел, а культурологічний аналіз у вказаних роботах був поверховим і занадто модернізуючим. Разом з тим, накопичена інформація дозволяє говорити, що за часом, географічним ареалом виникнення та за своїм соціокультурним надбанням західноєвропейський мегалітизм може вважатися (наряду з Близькосхідною зоною) центром неолітичної революції, яка заклала основи самобутнього культурного укладу європейської цивілізації. **Мета** статті полягає в аналізі західноєвропейського мегалітизму як особливого соціокультурного феномену.

Пропонується поглянути на мегалітизм як на особливе соціокультурне коло, що сформувалося у Західному Середземномор'ї й принципово відмінне від інших культурних кіл Європи. Для доказу цього, слід розглянути матеріальну культуру мегалітизму у порівнянні з матеріальною культурою інших культурних кіл Європи доби неоліту-палеометалу: близькосхідно-дунайським неолітом, номадами-індоевропейцями, фінно-угорськими та афро-азійськими племенами.

Антропологічний тип мегалітичного населення – доліхокранна середземноморська (євро-африканська) раса [26, с. 273]. Навпаки провідний тип передньоазійського неоліту – арменоїдна брахікранна раса, що фіксується і антропологічними даними і серіями статуток із зображенням богині-матері з так званою «пташиною головою» [16, с. 112]. Значне поширення у мегалітичних народів мало обрізання, до того ж, подібно до лівійців історичної доби, мегалітичні чоловіки носили особливий футляр для пенісу (так званий «лівійський футляр»), який надійно фіксується на петрогліфах Іберійського і Скандинавського [17, с. 263-265] півостровів, а також на кераміці Криту [27, с. 124]. Гіпотетична наявність жіночого обрізання. На ранньому етапі мегалітизму було поширено татуювання, але з плином часу воно було ритуально заборонене [пор.: Лев., 19:28; Второзак., 14:1].

Найближчими до мегалітичних народів за антропологічним типом були афро-азійські народи, також репрезентовані євро-африканською расою [26, с. 229]. У цих народів понині поширене чоловіче та жіноче обрізання, а також носіння «лівійського футляра» [7; 27]. Також у афразійців були поширені татуювання, але у семітів на нього була накладена міфоритуальна заборона [Пс. 19:28].

Індоевропейські племена ямної культурно-історичної спільноти належали до пізньокроманьйоїдної раси [9, с. 174], до якої (з більш вираженими пізньокроманьйоїдними рисами) відносяться і мезолітичні племена фінно-угрів, які відомі у неолітичну добу як племена ямково-гребенцевої кераміки [12, с. 53]. Слід зазначити відсутність в обох цих спільнотах обрізання та татуювання: перше пов'язане з анатомічними особливостями раси, друге – з кліматичними особливостями регіонів проживання, але аналогом татуювання у цих народів може вважатися орнамент одягу [28, с. 125].

Генетичні дослідження засвідчують, що серед сучасного індоевропейського (за мовою) населення Західної та Південної Європи велика чисельність носіїв генів, що відносяться до мегалітичного субстрату, а генетичний портрет сучасної Великої Британії значно ближче до населення Іберійського півострова, ніж до сусідніх з нею країн [2]. Цей факт підтверджує свідчення англійських хроністів щодо африканського походження доіндоевропейського населення Британських островів. Таким чином можна говорити, що індоевропейська інвазія не змогла змінити мегалітичну генетику Західної Європи.

В основі мегалітичного господарства було тваринництво великої рогатої худоби [30]. Землеробство у неоліті відіграло допоміжну роль, його значення підвищиться у добу палеометалу [16, с. 375]. До переліку рослин, що були доместифіковані саме на мегалітичному ареалі, відносяться рослини «середземноморського центру»: овес, люпин, чина, конюшина, клівер, лавр, виноград, пробковий дуб, біла гірчиця, капуста, рапс, горіх, боби, кабачок, тиква звичайна й горлянка, морква, петрушка, пастернак, сельдерей, ріпа, турнепс, скорцонер, м'ята, меліса, шавель, ревінь, артишок, катран, гісоп, аніс, коріандр, фенхель, кріп, тимін, хрін, а також оливкове та ріжкове дерева [15]. Окремо слід зазначити культивування ячменю, який не має диких форм у Передній Азії [16, с. 254], а також яблука, яке має велике значення у міфопоетичному та міфоруальному комплексах народів мегалітичного ареалу.

Провідним заняттям передньоазійсько-дунайського центру було землеробство. Скотарство відіграло допоміжну роль й було представлене переважно дрібною рогатою худобою, що пов'язано з можливістю тримати її при поселеннях, а розведення великої рогатої худоби вимагало пасовищ [30, с. 139]. Землеробська спадщина анатолійсько-дунайського ареалу відповідає передньоазійському центру М. Вавілова [11].

Господарство афразійців базувалося на скотарстві великої рогатої худоби [18; 21; 24], а землеробство мало допоміжний характер. Найдавніші свідчення розведення її датуються 6000 р. до н. е. [21, с. 117], а багато з афразійських племен зберегли скотарське господарство й до цього часу.

Господарство індоєвропейців доби їх мовної та культурної спільності базувалося виключно на конярстві, а в спільноіндоєвропейській мові відсутні надійні вказівки на землеробство та розведення як великої так і дрібною рогатою худоби, а також свині [25, с. 394-401]. Після заселення індоєвропейськими племенами Європи вони запозичили в субстрату ці навички й до історичної доби структура стада у Західній й Східній Європі розрізнялася: на мегалітичному ареалі переважала велика рогата худоба, поза ним – дрібна [30].

На мегалітичному ареалі кераміка виникла не пізніше 6200 р. до н. е. [17, с. 304-307], в ній переважають сосуди гостро- та колодонних форм, а також сосуди, чий вертикальні розміри переважають над горизонтальними, що імітацію у глині посудів з природних матеріалів – яєць страуса та тикви-горлянки. Керамічне тісто часто включає домішки піску чи товчених раковин. Керамічні типи рідко поділяються на «столовий» та «кухонний» посуд, що вказує на утилітарне, а не культове призначення кераміки. Практично відсутня стадія «розписної кераміки» [26, с. 253]. Єдиний суттєвий виняток – енеолітична розписна кераміка Криту (камарес), що сформувалася під прямим впливом керамічної традиції Анатолії та Балкан [27, с. 249].

Кераміка у передньоазійському неоліті виникла не раніше 5500 р. до н. е. [17, с. 534]. На цьому ареалі поширені статуетки з глини та кераміки, але керамічний посуд залишається до вказаного часу невідомим, що також підтверджує культове значення глини [8]. Кераміка цього ареалу переважно має плоскодонні форми з широкими підставками, які імітують сосуди з деревини. У тісті часто є домішки соломи, що мало символізувати ідею родючості глини. Керамічні комплекси чітко розподіляються на «столові» та «кухонні», що також свідчить про сакральне значення кераміки [13, с. 39].

Кераміка уральських племен виникає під впливом карпато-дунайських інновацій, але типологічно вона імітує сосуди з деревини, а ямково-гребінцевий орнамент імітує насічки на дерев'яному посуді [9, с. 181].

Також карпато-дунайський вплив сформував індоєвропейську кераміку [9, с. 284]. Але запозичена була лише технологія, семантика орнаменту залишалася генетично індоєвропейською, зокрема відбитки шнура, який символізував зв'язок віруючого з небесними богами індоєвропейського пантеону [10, с. 117].

Розселення мегалітичних племен на значному ареалі у місцях багатих корисними копалинами спонукало до більш раннього (порівняно з анатолійсько-дунайським неолітом) виділення ремісництва та торгівлі, оскільки окремі регіони мегалітичного ареалу значно відрізнялися один від одного своїми багатствами. Цілком вірогідно, що створення «емпоріїв» було спричинене пошуками ресурсів, у яких той чи інший мегалітичний субетнос відчував нестачу [5].

Навпаки, анатолійсько-дунайський неоліт був щільно заселеним етнічно однорідними групами, а тому був орієнтований на максимальне використання власних ресурсів. Провідним ремеслом було керамічне виробництво, яке було підпорядковано храмовому господарству [13, с. 41] окремого поселення. Торгівля стосувалася лише тих ресурсів, нестача яких була дуже суттєвою. Аналіз експорту металу та кременю виокремлює декілька технологічних центрів, виробу з яких розповсюджувалися по всьому регіону [13, с. 52]. Для V-IV тис. до н. е. є припустимим формування товарного виробництва зерна в культурі Трипілля-Куктені [13, с. 59].

Важлива відмінність між східно- та західноєвропейськими культурними колами полягає у тому, що на сході відсутні олов'яні родовища, тому в цьому регіоні справжня бронза виникає лише на початку I тис. до н. е. [26, с. 320].

Відсутність у спільноіндоєвропейському словнику слів зі значеннями «продавати» та «купувати» вказує на відсутність у індоєвропейців систематичної торгівлі. До аналогічних висновків щодо ремісництва призводить й відсутність спільної ремісницької термінології, а широке розгалуження значень спільноіндоєвропейського корню «ТКТ» дозволяє стверджувати, що він означав ремісницькі виробу, які вимінювалися чи захоплювалися в осілого населення [25, с. 404]. До того ж літературні та етнографічні пам'ятки вказують, що ремісництво вважалося індоєвропейцями заняттям, не вартим їхньої гідності. Відомо, що лише три заняття були достойні арії історичної доби (відповідно до його каст): війна, служіння богам та скотарство.

Розвиток торгівлі у афразійців був пов'язаний з їх кочовим побутом. В історичну добу афразійські етноси (фінікійці, араби, євреї) відомі як торговці, але розвиток ремісництва був пов'язаний з осіданням на землю.

На петрогліфах мегалітичного ареалу часті зображення човнів та морських / річкових баталій [17, с. 263-265]. Путь у посмертя, який, за Б. Маліновським, відповідає шляху на прабатьківщину [29, с. 402], у міфах та ритуалах мегалітичних та постмегалітичних народів також відбувається водним шляхом на човні, а в деяких регіонах мегалітичного ареалу гробниці будували у формі човна [6]. Все це свідчить, що саме водний шлях був провідним шляхом міграцій мегалітичних народів.

Неолітична революція поширювалася на Близькому Сході і в Європі суходолом. Заселення Греції неолітичними племенами йшло не через Егеїду, а через Пропонтиду, оскільки найдавніші неолітичні пам'ятки відомі у Фесалії, а наймолодші – на Пелопонесі й Егеїді. Якби близькосхідний неоліт був здатним на морські міграції, першою мала бути заселеною саме Егеїда та Пелопонес, а вже потім – материкова Фесалія. Міграція анатолійсько-дунайського неоліту відбувалася шляхом «висіпків» на нові землі частини населення протоміста без стадії «емпорія», а середня швидкість пересування неолітичного «фронтиру» згідно з Кавалі-Сфорцою дорівнювала у середньому 1 км / рік [13, с. 18]. Зображення човнів та морських / річкових баталій на східноєвропейському ареалі відсутні, а на Близькому Сході відомі в локальних ареалах понизов'я великих річок. Також рідкими тут є міфи про шлях у посмертя на човні, навпаки такий шлях уявлявся як подорож суходолом чи падіння у підземелля. В міфологіях індоєвропейських народів є оповідання про водний шлях у посмертя та звичай петрогліфічних зображень човнів, але обидва ці елементи відомі лише на мегалітичному ареалі, а тому вони належать до мегалітичної спадщини.

Афразійці декілька разів мігрували морським шляхом, зокрема на початку IV тис. до н.е. семіти переселилися з Африки до Аравії, а в пізніший час фінікійці були не тільки морським народом, але, подібно до мегалітичних народів та еллінів утворювали «емпорії» [5]. Мотив поховального [14] та небесного човна [19, с. 140] був дуже поширеним серед афразійців, але його значення зменшується у зв'язку з аридизацією клімату.

Таким чином ми бачимо, кардинальну відмінність мегалітичного культурного кола від культурних кіл Близького Сходу та Східної Європи у провідному типі господарства, кераміці, типі міграцій, у ступені виділення ремісництва та торгівлі, а також в металургії. Особливої уваги заслуговують відмінності в кераміці, оскільки вони свідчать про розбіжності у міфопоетичному і міфоритуальному комплексах цих культурних кіл. Разом з тим спостерігається значна спорідненість мегалітичних народів з афразійськими, що найяскравіше виявляється у тілесності (антропологічний тип, татування, обрізання, лівійський футляр). Усе це дозволяє говорити, що мегалітизм є особливим культурним колом, генетично спорідненим з афро-азійським.

Перспективи подальшого дослідження полягають в аналізі інших складових мегалітизму як особливого культурного кола: архітектури та урбанізації, соціальної структури, а також міфопоетичного та міфоритуального комплексів. Важливим дослідженням є реконструкція впливу соціокультурних особливостей мегалітизму на формування культур європейських народів історичної доби.

Джерела та література:

1. L'Afrique au Mesolithique et Neolithique : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://atil.pagesperso-orange.fr/atil/www.htm>.
2. Joussaume R. Le monde megalithique : [Електронний ресурс] / R. Joussaume. – Режим доступу : http://www.clio.fr/bibliotheque/Le_monde_megalithique.asp.
3. McDonald J. D. World Gapplogroups Map : [Електронний ресурс] / J. D. McDonald. – Режим доступу : <http://www.scs.illinois.edu/~mcdonald/WorldHaplogroupsMaps.pdf>.
4. Megalitic : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://antropos.galeon.com/html/megalitico.htm>.
5. Lemerrier O. Le campaniforme en Provence : [Електронний ресурс] / O. Lemerrier. – Режим доступу : http://eprints.jjia.it:8080/64/1/Lemerrier_Tome1_Volume1_Texte_illustré.pdf.
6. Navetas : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://es.wikipedia.org/wiki/Naveta>.
7. Авдиев В. И. Военная история древнего Египта : в 3 т. / В. И. Авдиев. – М. : Изд. Сов. наука, 1948-1959.
8. Антонова Е. В. Обряды и верования первобытных земледельцев Востока / Е. В. Антонова. – М. : Наука, 1990. – 287 с.
9. Археология Украинской ССР : в 3 т. – К. : Наук. думка, 1985. – Т. 1. – 574 с.
10. Бойс М. Зороастрийцы: верования и обычаи / М. Бойс; [пер. с англ.]. – М., 2003. – 352 с.
11. Вавилов Н. И. Центры происхождения культурных растений / Н. И. Вавилов. – Л. : Тип. им. Гуттенберга, 1926. – 246 с.
12. Генинг В. Ф. Этнический процесс в первобытности / В. Ф. Генинг. – Свердловск. 1970. – 124 с.
13. Гимбутас М. Цивилизация великой богини / М. Гимбутас; [пер. с англ.]. – М. : РОССПЭН, 2006. – 572 с.
14. Дженкинс Н. Ладья под пирамидой / Н. Дженкинс. – М. : Наука, 1986. – 175 с.
15. Жуковский П. М. Культурные растения и их сородичи / П. М. Жуковский. – М. : Колос, 1971. – 751 с.
16. Залізник Л. Л. Археологія України : навч. посіб. / Л. Л. Залізник, О. П. Моця, В. М. Зубар та ін. – К. : Либідь, 2005. – 504 с.
17. История человечества : энциклопедия ЮНЕСКО / под ред. А. Н. Сахарова. – М. : Магистер-Пресс, 2003. – Т. 1. – 748 с.

18. Кацнельсон И. С. Напата и Мероэ – древние царства Судана / И. С. Кацнельсон. – М. : Наука, 1970. – 452 с.
19. Коростовцев М. А. Религия древнего Египта / М. А. Коростовцев. – СПб., 2000. – 334 с.
20. Лаевская Э. Л. Мир мегалитов и мир керамики: две художественные традиции в искусстве доантичной Европы / Э. Л. Лаевская. – М. : ББИ, 1997. – 263 с.
21. Лот А. В поисках фресок Тассили / А. Лот; [пер. с фр.]. – М. : Изд-во вост. лит-ры, 1962. – 140 с.
22. Марковин В. И. Дольменная культура и вопросы раннего этногенеза абхазо-адыгов / В. И. Марковин. – Нальчик : Эльбрус, 1974. – 54 с.
23. Марковин В. И. Дольмены Северного Кавказа / В. И. Марковин. – М. : Наука, 1978. – 328 с.
24. Масон В. М. Экономика и социальный строй древних обществ (в свете данных археологии) / В. М. Масон. – Л. : Наука, 1976. – 123 с.
25. Мейе А. Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков / А. Мейе; [пер. с фр.]. – М. : СоцЭкГиз, 1938. – 512 с.
26. Монгайт А. Л. Археология Западной Европы. Каменный век / А. Л. Монгайт. – М. : Наука, 1973. – 355 с.
27. Пендлбери Дж. Археология Крита / Дж. Пендлбери; [пер. с англ.]. – М., 1950. – 480 с.
28. Рыбаков Б. А. Язычество древних славян / Б. А. Рыбаков. – М. : Наука, 1979. – 607 с.
29. Токарев С. А. Ранние формы религии / С. А. Токарев. – М. : Изд-во полит. лит., 1990. – 622 с.
30. Цалкин В. И. Древнейшие домашние животные Восточной Европы / В. И. Цалкин. – М. : Наука, 1970. – 280 с.

Норманская Ю.В.

УДК 008

ПРОБЛЕМА ИЗУЧЕНИЯ СЕМИОТИКИ ГАСТРОНОМИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Долгое время разнообразные проявления повседневной жизни человека, в частности, культура повседневности, её семиотика, пребывали на периферии научного интереса. На стыке прошлого и нынешнего тысячелетий противоречия, всколыхнувшие основания общественного и индивидуального бытия, привели к необходимости переосмысления повседневного мира человека, его рецепции и рефлексии как многомерного культурного феномена.

Возрастание интереса к исследованию культуры повседневности возникает в связи с переходом к парадигме информационной цивилизации и сопутствующих ему социокультурных изменений, одним из проявлений которых является кризис идентичности.

Важным маркером идентичности является гастрономическая культура. Один из выдающихся учёных современности, французский этнограф, социолог и культуролог Клод Леви-Стросс писал о том, что любая культура начинается с кухни, ибо именно там, с точки зрения культурных смыслов, происходит подготовка к удовлетворению базовой витальной потребности человека – потребности в пище.

Гастрономическая культура напрямую связана с историей, традициями, жизнью любого народа. Как гласит народная мудрость, «если человек хочет познать душу другого народа, он должен это сделать с помощью языка, а также с помощью желудка».

Целью данной статьи является анализ проблемы изучения семиотики гастрономической культуры как феномена культуры повседневности.

Вопросы, связанные с питанием, чаще всего раскрываются в исторических и этнографических исследованиях. Культурологическая рецепция данной проблемы отражена в работах О.М. Фрейденберг, Г.Д. Гачева, И.В. Сохань, М.В. Капкан. Среди зарубежных исследователей гастрономической культуры следует назвать имена Ф. Броделя, Ж.-Ф. Ревеля, А. Капатти, М. Монтанари. Значительный вклад в изучение истории кулинарной культуры внёс советский исследователь В.В. Похлёбкин, однако в его работах основное внимание уделяется технологическим особенностям приготовления пищи, а также факторам, определяющим их вариативность. В 1960 – 70х гг. в работах структуралистов Р. Барта, К. Леви-Стросса, М. Дугласа активно разрабатывалась идея пищи как специфического культурного кода. Вслед за этими исследованиями появились аналитические работы Д. Гуди, М. Харриса, С. Бордоила, в которых пища рассматривается как сфера культуры, имеющая исторический, культурный и социальный контексты.

Как указывает М.В. Капкан, понятие «гастрономическая культура» употребляется в двух основных значениях. В первом случае оно понимается как национальная культурная традиция, как набор блюд, типичных для данного народа. В качестве примера можно назвать гастрономическую культуру народов Крыма – русских, украинцев, крымских татар, караимов, крымчаков.

Понятие «гастрономическая культура» может использоваться как маркер уровня развития индивида и общества, в качестве оценочной или сравнительной характеристики. Например, можно говорить о «высокой» или «низкой» гастрономической культуре, о необходимости повышения её уровня и т.п. Тогда гастрономическая культура служит знаком некой нормативности: в узком понимании – в сфере питания, и, в более широком, – в смысле потребления, приобщённости к культуре.

Итак, понятие «гастрономическая культура» может быть использовано как родовая характеристика совокупности правил и привычек в приготовлении и потреблении пищи, а также как обозначение степени соответствия некоторому идеальному образцу питания. В обоих случаях мы имеем дело с